

УДК 811.161.2

НАУКОВІ РОЗВІДКИ М. СТЕЛЬМАХА В АСПЕКТІ ВІДОБРАЖЕННЯ В НИХ БАЗОВИХ КОНЦЕПТІВ-ОБРАЗІВ ЙОГО ПОЕЗІЇ

Пікалова А.О.

Харківський гуманітарно-педагогічний інститут, м. Харків, Україна

У статті проаналізовані наукові роботи М. Стельмаха. На підставі аналізу було простежено, що джерелом ключових поетичних концептів-образів автора є фольклор; виявлено вплив наукової роботи письменника на формування базових концептів-образів.

Ключові слова: *фольклор, народна пісня, дума, концепт-образ, картина світу, ідіостиль.*

Кожний визначний національний поет передусім є носієм національної культури. При цьому визначний поет є і носієм тих культурних цінностей, що виокремлюють його серед інших.

М. Стельмах – поет української культури з її фольклорною стихією, народним підґрунтям, емоційністю, душевною відкритістю. Важливо, що проблеми, яких торкається М. Стельмах, він розв'язує відповідно до ментальності українця, його національного характеру.

Унікальне світорозуміння і життя створюють унікальну картину світу митця. М. Стельмах як поет розвивається всередині конкретного культурного простору, він з дитинства засвоює досвід, що накопичений народом, досвід певного світосприйняття, світобачення і світорозуміння і формує на цій основі власні індивідуальні смисли, які й утворюють художню (поетичну) картину світу митця. Як відомо, у процесі лінгвокультурологічного дослідження біографічні чинники, які формують специфіку поетичного світобачення, світосприйняття та світорозуміння, відіграють важливу роль і проектуються вони на мову. Це і визначає *актуальність роботи.*

Мета статті – схарактеризувати відображення наукової роботи М. Стельмаха у процесі формування художніх концептів його поетичного мовлення.

Серед характерних рис ідіостилу поета такі дослідники, як Д. Білецький, І. Білодід, П. Гриценко, Є. Гуцало, Д. Павличко, Й. Кисельов, Н. Сидяченко, Н. Шумати та ін., передусім виокремлюють народність поезії. Народність «завжди відзначається науковцями як одна із найхарактерніших ознак своєрідного стилю» М. Стельмаха [5, с. 32]. Основним джерелом інтертекстуальності його творів як у справжнього поета української культури є фольклорні тексти, зокрема народні перекази, легенди, думи, пісні, різні за тематикою, а також коломийки, щедрівки, замовляння, казки, прислів'я та приказки, небилиці, народні дотепи тощо.

Факти з біографії М. Стельмаха підтверджують, що фольклор приваблював не лише його душу і серце, але й розум, оскільки письменник прагнув поглиблювати свої знання в галузі фольклористики протягом свого життя. Деякий час він працював науковим співробітником в Інституті мистецтвознавства, фольклору й етнології.

З аналізу наукових статей М. Стельмаха можна зробити висновок, що джерелом його ключових поетичних концептів-образів є саме фольклор. Наукові праці М. Стельмаха зокрема свідчать, що поет добре усвідомлює концепцію О. Потебні, обізнаний з постулатами психологічної та міфологічної шкіл у мовознавстві [1]. Крім того, свої базові концепти-образи поет черпав передусім з української думи та пісні, слухно вважаючи, що дума – це один із найрепрезентативніших жанрів українського героїчного епосу, де якнайбільше виявляється національна своєрідність українців. У творчому доробку митця знаходимо назву циклів поезій «Пісні», також назви окремих поезій «Партизанська дума», «Дума про плугатаря», «Купальська», «Передвесільна», «Весільна», «Колискова» і т.ін. М. Стельмах наголошує, що саме «історія життя українського народу – душа нашого епосу» [2, с. 552]. Письменник вважає, що думи «за своїм письмом – це глибоко реалістичні твори, на яких не позначились сліди ні міфології, ні фантастики. В деяких із цих дум епос глибоко переплітається з лірикою, а в реалістичну основу іноді закономірно входять елементи перебільшення...» [2, с. 555]. Поет-науковець виокремлює основні теми дум, що мотивували появу його базових концептів-образів, по-перше, це думи про боротьбу козаків з турками і татарами (порівн.: «Думи про неволю та боротьбу з турками і татарами займають чільне місце в українському епосі...» [2, с. 555], звідси концепт-образ *козака, воїна-визволителя* та конкретизація концепту-образу *ворогів – турки, татари і польська шляхта* (порівн.: «добре місце по кількості творів у нашому українському епосі займають думи про боротьбу українського народу з польською шляхтою» [2, с. 556]); по-друге, концепти-образи *вірність товариству, святість родинних стосунків, висока моральність українця* (порівн.: «у... думах оспівується вірність товариству і святість родинних відносин, розповідається про горе розлуки і лихо від сімейних чвар. І тут яскраво виявляє себе народне розуміння обов'язку людини і перед громадою, і перед родиною, народні поняття совісті і моралі у великому і малому» [2, с. 557]); по-третє, морально-етичні концепти, що представляють дихотомію, засновану на концептах *добро* і *зло* (порівн.: велику «групу українських дум умовно можна назвати побутовими і морально-повчальними» [2, с. 557]); по-четверте, концепт-образ *пам'яті, наслідування добрих традицій* (порівн.: «українські думи є не тільки художнім літописом минулих віків – вони й зараз силою людяності і поезії виховують в нас любов до рідної країни, ненависть до всякого гніту і поневолення» [2, с. 558], а також: «кипучою історією України, дійовою любов'ю до рідного краю ткалася безсмертна тканина нашого героїчного епосу, який увібрав у себе не тільки народні сльози і кров, але й волелюбність народу, його гуманізм, народну силу і віру в майбутнє» [2, с. 558]).

Зазначене вище простежуємо в поетичних текстах, які включено до циклів поезій «Шляхами війни», «Рідня». Так, наприклад: у вірші «Вугляр» [4, с. 12-13] для репрезентації *ворога* поет використовує полонізми, а також типові для польської

шляхти лайливі слова, порівн.: «*Пшекленний хлоп!*» – *хтось тиче шаблю в спину*... «*Підводься, бидло, шлях нам показати!*» [4, с. 13]. Крізь метаконцепт *пам'ять* реперезентує М. Стельмах і концепт-образ *козака*. Найбільш яскраво цей концепт відображено в поемі «Мак цвіте» [4, с. 7-9], яка заснована на легенді, що само по собі реперезентує концепт *пам'ять*. У цій легенді поет вербалізує концепт-образ *козака*, який урятував юну дівчину від рабства, натомість, він вимостив «*долину чужинським трупом, як умів, як вчився в Січі і в братів, на славнім Доні у поході*» [4, с. 7].

Як зауважує М. Стельмах, «цілком зрозуміло, що українська лірика переплелася з епосом, і соки історії живлять вічнозелене дерево» [4, с. 570]. На такому принципі базується і поезія самого митця.

М. Стельмаху належить також дуже точне визначення пісні. Як відомо, цей жанр став улюбленим жанром його поезії, порівн.: «Лірична пісня – це душа народу, це безмежне поле, засіяне зернами історії і завітчане людськими надіями, це незміряна, воістину народна любов до своєї дідизни і ненависть до її ворогів, це достойна людська гідність і людське страждання, це стихійний блиск селянської коси над одичалою панською головою» [3, с. 570]. М. Стельмах закцентовував увагу на широкій і різноманітній тематиці «ліричної пісні, бо вона невід'ємна частина духовного світу народу, який звертається до неї і творить її в часи роздумів над своєю долею і в дні суворих випробувань, і в дні перемог, і в пору важкої праці, і в години світлого кохання. Наша пісня – людська порадиця і повірниця, народна совість і мораль» [3, с. 571]. Поет вважає, що українську лірику «по праву можна назвати нашим національним скарбом і перлиною світової народної творчості» [3, с. 571], тому і наслідуює її традиції.

Концепт-образ *пісні*, що постійно функціонує у поезії М. Стельмаха, набуває стосовно матері смислового відтінку – *захист* («*І далина озветься щедрістю пісень, що рідна мати слала в узголов'я*» («Куди не йду, чи спать лягаю, чи встаю...»)) [4, с. 63]). Концепт-образ *дівчини* своєрідно реперезентується через концепт *пісня*, порівн.: «*Не для тебе пісня в лузі*», тобто «не для тебе ця дівчина» («Засівав зерном я ниву...») [4, с. 163-164].

Окремо характеризує митець козацькі пісні, наголошуючи на тому, що «з великою художньою силою в козацьких піснях вирізьблюється образ простого воїна, який списом і шаблею боронив життя своєї батьківщини» [3, с. 573]. Одним із ключових концептів-образів поезії М. Стельмаха став саме макроконцепт *воїн-визволитель*.

Особливо послідовно у поезії М. Стельмаха виявляється такий прийом, як діалогічність, про цей прийом як один із найхарактерніших в українській ліриці він зокрема писав: «Розповідь в народних піснях вільно переходить у діалог і навпаки, що створює настрій безпосередності і щирості. Образні засоби народних пісень узяті прямо з природи. В піснях багато паралелізмів, які об'єднані в нерозривне ціле, як і нерозривним було життя людини і природи» [3, с. 579]. Тут маємо вказівку на суперконцепт *природа*, який також може виступати і метаконцептом при дослідженні образу *людини*. Так, наприклад: у поетичній картині світу М. Стельмаха суперконцепт *природа* вербалізується в концепті-образі *жінки-матері*, порівн.:

«Вона його вгорнула, наче *мати*» [4, с. 136] і навпаки, зокрема це стосується вияву семантико-синтаксичного паралелізму, коли поет послуговується порівняннями на позначення концепту-образу *матері*, що характерні для усно-поетичного мовлення, передусім це назви-фольклоризми з символічним значенням, наприклад, концепт-образ *тополі*, порівн.: «*І наші сиві матері заждались нас, немов тополі*» [4, с. 82].

На основі аналізу наукових розвідок М. Стельмаха дійшли висновку, що його наукова робота має неабиякий вплив на формування авторського світобачення і світорозуміння, що спричиняє створення власних індивідуальних смислів, які й утворюють поетичну картину світу митця. Також даний аналіз підтверджує думки науковців щодо характерних рис ідіостилу поета. Серед яких виокремлюється народність поезії, її ліро-епічний характер, відображення у ній фольклору та фольклорних традицій, категорії інтимізації, що мотивує наявність відповідних художніх засобів, особливості концептосфери.

Список літератури

1. Стельмах М. П. Голосіння / М. П. Стельмах. – К.: Держлітвидав УРСР, 1963. – Т. 5. – 1963. – С. 559-569.
2. Стельмах М. П. Думи / М. П. Стельмах. – К.: Держлітвидав УРСР, 1963. – Т. 5. – 1963. – С. 551-558.
3. Стельмах М. П. Народна лірика / М. П. Стельмах, І. О. Синиця. – К.: Держлітвидав УРСР, 1963. – Т. 5. – 1963. – С. 570-579.
4. Стельмах М. П. / М. П. Стельмах. – К.: Дніпро, 1984. (Твори: в 7 т.). – Т. 7. – 1984. – 647 с.
5. Шумада Н. Фольклор у романі Михайла Стельмаха «Кров людська – не водиця» / Н. Шумада // Народна творчість та етнографія. – 2005. – № 5. – С. 32-39.

Пикалова А.А. Научные работы М. Стельмаха в аспекте отображения в них базовых концептов-образов его поэзии // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 1. – С.416-419.

В статье проанализированы научные работы М. Стельмаха; подтверждено, что основным источником ключевых поэтических концептов-образов является фольклор; также в статье раскрывается влияние научной работы писателя на формирование базовых концептов-образов.

Ключевые слова: фольклор, народная песня, дума, концепт-образ, картина мира, идиостиль.

Pikalova A.A. The scientific works of M.Stelmah in the aspect of reflection of the main concept-images // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 1. – P.416-419.

The scientific works of M.Stelmah were analyzed in the article. From this analysis it was clearly that resource of key poetic concept-images of the author was folklore. The writer's scientific works had the influence on the formation of the main concept-images.

Key words: folklore, folk song, дума, concept-images, the pictures of the world, the idiostyle.

Поступила до редакції 22.03.2011 р.